

DRUŽINA – OSNOVNA CELICA ... IDEOLOŠKIH SPOPADOV

Marca 2010 je v parlamentu potekalo prvo branje novega predloga Družinskega zakonika. Eden od poslancev je v obrazložitvi svojega glasu proti Družinskemu zakoniku povedal, da je nad predlogom zgrožen, saj naj bi nekatere določbe

omogočale homoseksualcem ali – bom kar slikovito po domače [rekel] – pedrom posvojitve.

Predsednik Državnega zbora, ki je vodil sejo, ga je prekinil in opozoril, naj uporablja besede brez žaljivih konotacij. Poslanec opozorila ni upošteval. Dejal je, da je beseda »peder« del slovenskega knjižnega jezika in da označuje homoseksualca. Dodal je, da lahko uporabi tudi kakšno drugo besedo, če predsedniku omejena ni všeč:

Dobro, če vam to ni všeč, lahko rečemo tudi toplovdarji ali dvomotorci ali kaj jaz vem, kaj hočete.

Opisani besedni dvboj – podobne v parlamentu in drugod vedno znova srečujemo ob točno določenih temah: Romi, samske ženske, geji in lezbijke, izbrisani – kaže ne samo na alarmantno nizko raven nekaterih razprav v parlamentu in na tako rekoč infantilno navdušenje poslanca, ki se je ob iskanju poimenovanj za homoseksualce neznansko zabaval, pač pa tudi na temeljno nelagodje, s katerim v javnih razpravah homoseksualnost, kot bi rekel Foucault, »spravljamo v govor«.

Za povrh se zdi, kot da so po predstavitvi predloga novega Družinskega zakonika kot gobe po dežju zrasli novi »strokovnjaki« za področje družinskega življenja in tudi homoseksualnosti. Zavzeli so javni prostor in o teh vprašanjih

razpravljali pod pretvezo znanstvenih dognanj. Pri tem so jim mediji pogosto na široko odprli svoja vrata. Družina je bila vedno polje ideoloških spopadov in večina razprav o predlogu družinskega zakonika pri tem ni izjema.

Podobno je s seksualnostjo, ki jo lahko razumemo kot sistem znanja, ki ustvarja moralne hierarhije. Foucault se v svoji *Zgodovini seksualnosti* (2010) sprašuje, zakaj in kako seksualnost razkriva resnico o nas samih in kako je konstruirana kot objekt vednosti – ne kot zgolj osebna »lastnost«, ampak kot diskurzivna praksa. Vednost namreč ni nikoli nekaj nevtralnega, ampak je vedno rezultat in podstat trenutnih ideologij in oblastnih razmerij.

V okviru prakse socialnega dela je zato treba odgovoriti na vprašanje, kako je seksualnost konstruirana v socialnem delu in kako se »uporablja« pri delu z uporabniki in uporabnicami. Pri tem je treba razumeti, da dobra praksa ne pomeni zgolj strpnosti do vseh oblik seksualnosti, zgolj uporabe antirasističnih pristopov v socialnem delu ali premislek, kako soustvarjati rešitve z geji in lezbijkami v praksi socialnega dela; potrebno je razumevanje širšega konteksta.

Socialno delo je namreč tudi polje (re)produkcije kategorij seksualnosti, saj seksualnost znotraj njega postane področje raziskovanja in klasifikacije. Toda, katera seksualnost postane središče objektivacije? Fokus je zagotovo na nenormativni seksualnosti, medtem ko heteroseksualnost ostaja osrednje, nevtralno in nevidno polje. Osebe, ki vstopajo v odnose s socialnimi delavci in delavkami in pri katerih nenormativna seksualnost figurira kot informacija,

ki jo je treba razumeti, ocenjevati in presojeti, so v drugačnem položaju kot tiste, katerih seksualnost je dejstvo, za katero se zdi, da ne potrebuje pretresanja. Razumevanje homoseksualnosti/nenormativnih seksualnosti poteka po matrici, ki ne preprašuje heteroseksualnosti. Seksualnost postane ključna samo takrat, ko je določeno seksualno vedenje ali identiteta eksplicitno nenormativna – to pa hkrati pomeni, da je večina prakse socialnega dela »prosta« seksualnosti, saj je ta po navadi normativna in torej nevidna. Še več: razumljena je kot naravna, kot nekaj, kar uhaja družbeni regulaciji.

Eno od ključnih področij v socialnem delu, kjer postane vprašanje seksualnosti še posebej izrazito, je področje posvojitve. Razprava o primernosti namestitve otrok k istospolnim staršem bo verjetno trajala tako dolgo, dokler bodo obstajali konfliktni pogledi na vprašanje homoseksualnosti. Ključni pomislek, ki ga želijo predstaviti kot argument, je strah, da homoseksualni starši ne bodo mogli skrbeti za otroke v skladu s predpisanimi spolnimi vlogami.

Znotraj tega polja se oblikuje konstrukcija otrokove potrebe, kjer se z namenom regulacije spola in seksualnosti kandidat/ka za posvojitev transformira v objekt, pri katerem je treba oceniti »nevarnost« za potrebe otrok. Otroci so konstruirani kot nemočni, kot žrtve posledic »drugačnosti«. Seksualnost je v teh okvirih razumljena kot nekaj, kar »deluje« na otroke.

Čeprav so raziskave v zahodnem svetu pokazale, da seksualnost staršev ni kategorija, po kateri bi morali presojeti blaginjo otrok (cf. Stacey, Biblarz 2001, 2010), in da se strokovna združenja v ZDA, Veliki Britaniji in drugje strinjajo glede pozitivnih izidov namestitve otrok k homoseksualnim staršem, pa se praksa socialnega dela v večini držav, tudi v Sloveniji, pogosto oblikuje predvsem na podlagi (diskriminatorских) pogledov na (homo)seksualnost.

Poleg tega potencialne pozitivne ocene in odločitve posamezne socialne delavke ali delavca v večini držav omejujejo tudi strukturne omejitve, ki ne podpirajo posvojitve istospolnih parov. Takšna je v tem hipu situacija tudi pri nas, saj predlog Družinskega zakonika lomi kopija prav na točki posvojitve otrok.

Zatakne se namreč že pri tem, kako pravzaprav poimenovati pojave, ki so bili do zdaj večinoma nevidni (tudi v praksi socialnega dela). Na ravni izrekanja imen je več kot leto trajajoča javna razprava o Družinskem zakoniku in še posebej o istospolnih parih in njihovih družinah pokazala vsaj dvoje: nelagodje in terminološko zmešnjavo. Nelagodje se kaže v izrekanju besed, kot so gej, lezbijka, tudi homoseksualnost. Govorci v javnih razpravah so namreč istospolne družine pogosto označevali kot »take družine«, »tiste družine«, prav tako tudi geje in lezbijke: »tisti«, »drugačni«, »oni«.

Še večja kot nelagodje pa je terminološka zmeda. Kako poimenovati družino, v kateri sta starša istega spola? Kaj je pri tem pravzaprav pomembno – da sta istega spola ali istospolno usmerjena? Ali morda število – dva starša? Je spol sploh mogoče misliti mimo spolne usmerjenosti?

In ne nazadnje, kje v obstoječih poimenovanjih družin – enostarševska, nuklearna, razširjena – sta skrita spol in spolna usmerjenost staršev? Smo mislili nanju, ne da bi ju izrekli? Je šlo za tisto heteroseksualnost, ki je v svoji normativnosti preprosto nevidna (a hkrati vsenavzoča)? Ali pa je bilo mogoče v omenjenih poimenovanjih pomembnejše število, ne pa spol in spolna usmerjenost?

Zakaj torej tudi pri istospolnih družinah ni pomembno število, pač pa spol oziroma spolna usmerjenost? Mar ni istospolna družina – dve mami in otrok/dva očeta in otrok – prav tako nuklearna družina? In kako bi po tem istem ključu poimenovali enostarševsko družino lezbične matere in otroka? Lezbična družina? Enostarševska lezbična družina?

Razlikovati je treba dve ravni: poimenovanje družin, ki je povezano s formo družine, in poimenovanje družin, v katerem opisujemo spolno sestavo družine glede na starše (ne pa, zanimivo, tudi otroke). Nuklearne, jedrne, enostarševske, razširjene družine – vse te oznake opisujejo formo družine. Težava je seveda v samoumevnosti heteroseksualnosti, v heteronormativnosti. Ko namreč rečemo nuklearna družina, imamo v mislih očeta, mamo in otroka. Spol in spolna usmerjenost staršev sta zgolj

implicitno vpisana v to oznako, a vendarle se ta vidik za marsikoga, ki nasprotuje izenačevanju različnospolnih in istospolnih družin, zdi bistven. Bolj kot vsebina (kaj se dogaja v družini), se jim zdi bistvena forma. Kot da bi bila forma garancija (kakovosti) vsebine.

Ko uporabljamo izraz »istospolna družina« – ki je prav tako sestavljena iz dveh staršev in otroka/otrok – spol stopi v ospredje (v samem imenu), v resnici pa je v ospredju spolna usmerjenost staršev v tej družini. Celotna razprava o družinskem zakoniku je namreč pokazala, da se zagovorniki predloga ne sklicujejo na nediskriminacijo na osnovi spola, pač pa na nediskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti.

Prav zato je razprava o družinskem zakoniku naplavila nova poimenovanja, ki v ospredje postavijo prav spolno usmerjenost staršev: heterodružine, homodružine, gejevske družine, lezbične družine, celo lgbt družine (lezbične, gejevske, biseksualne, transspolne). Čeprav je takšno početje do določene mere razumljivo – identitetna politika namreč zahteva svoj »davek« in jasno definirano identiteto, na osnovi katere določena skupina zahteva enake pravice (in spolna usmerjenost je taka identiteta), poleg tega je poimenovanje pomembno tudi v političnem in simbolnem smislu – je vsa ta praksa novih terminologij hkrati tudi izključujoča sama v sebi.

Argument za nov družinski zakonik je namreč zgrajen prav na ugotovitvi številnih raziskav, da za otroka ni pomembno, ali živi v istospolni ali različnospolni družini (še en nov izraz), pač pa je pomembna vsebina družine, pomembni so odnosi, skrb, varnost – vse, kar nima ne spola ne spolne usmerjenosti. S tega vidika je torej kategoriziranje družin v različne tipe nesmiselno. Bolj smiselno se zdi govoriti o tem, ali družina opravlja omenjene vloge ali ne.

Z uporabljenimi poimenovanji je kup križev. Termin »istospolna družina«, ki se je najbolj uveljavil in je dobesedni prevod angleškega izraza *same-sex family*, je skrajno neroden (in nesmiseln), saj pravzaprav govori o »družini, ki je istega spola«. Po analogiji se je v javni razpravi o Družinskem zakoniku za geje in

lezbijke začel pojavljati tudi izraz »istospolni« ali »istospolniki«, kot da bi hoteli reči, da je nekdo istega spola (za razliko od nekoga, ki je nasprotnega spola?). Še bolj skrb zbujajoče je, da je beseda »istospolnik« v pomenu »homoseksualec« vključena celo v Slovenski pravopis (2003). V njem boste sicer zaman iskali logično (in skrajno nesmiselno) nasprotje: različnospolnik.

V angleško govorečih državah je v splošni rabi natančnejša in inkluzivna delitev na gejevske, lezbične, biseksualne in transspolne družine (*lesbian, gay, bisexual and transgender families*); sintagma lgbt družine je uveljavljena tudi v Mednarodnem združenju gejev in lezbijk (ILGA). V nemško govorečem prostoru se najpogosteje uporablja izraz *regenbogenfamilie*, torej mavrična družina, ker se navezuje na simbol lgbt gibanja (mavrična zastava) in s tem označuje, da v takšni družini živita dva istospolno usmerjena starša. V frankofonem prostoru se oznaki družine spretno izognejo, saj je tam uveljavljen izraz *homoparentalité*, ki združuje pojem starševstva z grško predpono – ta označuje spolno usmerjenost staršev.

Prvotni namen urednikov te številke *Socijalnega dela* je bil predlagati boljši termin in poenotiti zapis v vseh člankih, ki so objavljeni v reviji. V mislih smo imeli izraza »družine istospolnih partnerjev« ali »družine istospolnih staršev«, čeprav smo se zavedali, da tudi takšno poimenovanje ni brez težav. Po pogovorih z avtorji in avtoricami člankov smo se vendarle odločili, da vsakemu od njih prepustimo odločitev, kakšno terminologijo bo uporabljal. Večina se je zato preprosto odločila za »istospolne družine«.

Eden od prepričljivih argumentov je bil namreč ta, da med ključne besede, ki jih je treba zapisati ob vsak znanstveni članek in po katerih te članke potem iščemo po revijalnih bazah, ni pametno zapisovati novih in neznanjih tvorjenk, saj potem nihče ne bo našel tega članka. Večina bi v iskalnik zagotovo vpisala izraz »istospolna družina«. Rečeno drugače: »istospolne družine« je že tako uveljavljen pojem, da je terminološki vlak težko ustaviti. Ta je namreč že zdavnaj oddrvel in pri tem

preprosto na hitro prevedeni angleški izraz *same-sex family* ustoličil tako v javnem kot znanstvenem diskurzu. To pa nas seveda ne odvezuje od kritičnega pretresanja terminologij, dekonstrukcij ideologij, ki se skrivajo v njih, in od iskanja boljših izrazov.

Morda lahko pričakujemo, da se bo sčasoma oblikovala nova terminologija, temelječa na izbiri in krepitvi pojmov, ki bodo izšli iz vrst istospolnih družin in gibanja za njihove pravice. Razlikovanje v jeziku, ki ga zdaj napajata dva vpliva – potreba po razlikovanju in stigmatizaciji/poudarjanju drugačnosti pri nasprotnikih pravic in legitimnosti tovrstne oblike družinskega gibanja ter nujna potreba po razlikovanju in esencialistični pristop k označevanju istospolnih družin pri tistih, ki opozarjajo na njihovo diskriminacijo, nevidnost in izključenost ter se bojujejo za njihove pravice – bi v idealni prihodnosti seveda postalo nepotrebno, reducirano zgolj na pojem družine za vse njene pojavne oblike: različnospolne, istospolne, razširjene, enostarševske, reorganizirane, večstarševske itd.

Prvi korak na poti k temu oddaljenemu cilju je vzpostavljanje vidnosti istospolnih družin, prepraševanje heteronormativnosti v diskurzih o družinah in seksualnosti, detabuizacija in dekonstrukcija »drugačnosti« itd. S takšnimi težnjami je bila zamišljena tudi tale številka *Socialnega dela*.

Razdeljena je v dva vsebinska sklopa. V prvem, »Sprejemanje zakonodaje«, pretresamo zgodovino in aktualne razprave sprejemanja zakonodaje o istospolnih partnerstvih in družinah. Metka Mencin Čeplak in Roman Kuhar v prispevku analizirata več kot dve desetletji trajajoče poskuse pravne ureditve položaja istospolnih partnerjev in pokažeta, da je neenakost zaradi spolne usmerjenosti v Sloveniji postala in ostala relevantna politična tema. Bogdan Lešnik se je loteva skozi psihoanalitično prizmo in pri tem osvetli konstitutivni element omenjene razprave: sovražni govor. Prispevka Barbare Rajgelj in Neže Kogovšek prinašata analizo pravnih vidikov sprejemanja omenjene zakonodaje. Avtorici pri tem ugotavljata, da zakonodajalec nima več veliko maneverskega prostora za drugačno ureditev, kot je predlagana

v novem Družinskem zakoniku – to je popolna pravna izenačitev različnospolnih in istospolnih partnerstev in družin. Vsebinski sklop o sprejemanju zakonodaje zaokrožamo z analizo španskega primera. Španski parlament je namreč leta 2005 sprejel zakon, ki istospolnim parom omogoča poroke in posvojitve.

V drugem vsebinskem sklopu, »Družine«, ost zanimanja usmerjamo v položaj istospolnih družin in analizo njihovega vsakdanjega življenja. Uvodni prispevek Alenke Švab istospolne družine umešča v širše procese spreminjanja in pluralizacije družinskega življenja v sodobnosti. Prispevek Nine Tuš Špilak predstavlja preliminarne rezultate prve sociološke študije pri nas, ki se ukvarja z vprašanjem položaja istospolnih družin v vrtcih v Sloveniji in predvsem z odnosom vzgojiteljev in vzgojiteljic do istospolnih družin. V tokratni številki *Socialnega dela* končno v slovenskem jeziku objavljamo tudi rezultate nemške študije o istospolnih družinah (prispevek Elke Jansen), ki jo je naročilo nemško Ministrstvo za pravo in jo je Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve RS uporabilo kot osnovo pri pripravi predlogov členov družinskega zakonika, ki zadevajo istospolno partnerstvo in družine. Vsebinski sklop o družinah sklenemo z italijansko izkušnjo: Elisabetta Ruspini predstavi rezultate manjše kvalitativne študije, izvedene med družinami gejevskih očetov v Italiji.

Zadnji del obsega krajše prispevke. Maja Šorli predstavi izkušnjo istospolne družine in razpravlja o njenem stiku z novinarskimi in kritičnoteoretskimi pristopi. Maja Pan pretresa pojem homofobije in med drugim prikaže raziskavo o homofobičnem nasilju nad otroki iz istospolnih družin v šoli, ki se prav zdaj izvaja v Sloveniji, na Švedskem in v Nemčiji. Tomaž Škorjanc predstavlja prakso psihosocialne pomoči istospolno usmerjenim in transspolnim osebam ter njihovim staršem, svojcem in prijateljem. Pomoč je organizirana v okviru društva DIH pod imenom Mavrična svetovalnica. Namesto recenzije strokovne ali znanstvene monografije smo v tokratno številko vključili predstavitev Andreja Zavrla, ki piše o slikanici *Velika knjiga o družinah*, saj je odličen

zglede neobremenjene razprave o družinah, takšne, kot jo prepogosto pogrešamo v medijskih reprezentacijah, pa tudi v nekaterih razpravah, ki se predstavljajo kot strokovne ali znanstvene.

Ko smo pred nekaj meseci začeli načrtovati številko *Socialnega dela*, smo bili prepričani, da bo izšla v času, ko bo razprava o novem predlogu družinskega zakonika že končana. A tej razpravi za zdaj še kar ni videti konca, zato tale posebna številka ni razmislek v praznem prostoru, pač pa posega v samo jedro razprave – in bo zato imela tudi politične posledice.

V tem ne vidimo nič slabega; napisali smo jo zato, da bi jasno poudarili pomembnost te teme in nujnost spremembe ter pripomogli k senzibilizaciji za obravnavana vprašanja – ne zgolj v socialnem delu, pač pa širše. Zakonodajna sprememba je namreč šele prvi korak k družbeni spremembi. Pri tej pa ima socialno delo ključno vlogo.

Roman Kuhar, Ana M. Sobočan,
gostujoča urednika

VIRI

- FOUCAULT, M. (2010), *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: Škuc.
- Slovenski pravopis (2003), Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU.
- STACEY, J., BIBLARZ, T. (2001). (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter?, *American Sociological Review*, 65, 2: 159–183.
- (2010). How Does the Gender of Parents Matter?, *Journal of Marriage and Family*, 72: 3–22.